

Waldemar Grabowski

Polska Misja Morska w rejonie Morza Śródziemnego w czasie II wojny światowej

Przegląd Historyczno-Wojskowy 16 (67)/2 (252), 91-114

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

POLSKA MISJA MORSKA W REJONIE MORZA ŚRÓDZIEMNEGO W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ

Klęska Francji i jej sojuszników w czerwcu 1940 r. postawiła przed Wielką Brytanią poważne problemy polityczne i militarne. Podstawowym zagadnieniem militarnym było przywrócenie zdolności bojowej siłom alianckim do kontynuowania walki w Europie z sojuszem niemiecko-sowiecko-włoskim. Na Dalekim Wschodzie wrogiem była Japonia, a sojusznikiem wojska kolonialne Holandii.

„Niezatapialny lotniskowiec” Gibraltar odgrywał znaczną rolę w ewakuacji żołnierzy z podbitej Francji¹. Wśród nich byli Brytyjczycy, Polacy, Francuzi, ale także Czesi, Belgowie i Holendrzy. W celu ominięcia uciążliwej drogi przez Pireneje, Hiszpanię i Portugalię, postanowiono do ewakuacji żołnierzy z Francji i jej północnoafrykańskich posiadłości wykorzystać małe kutry rybackie. Rozbudowywano również różnego rodzaju służby, w tym placówkę Zarządu Operacji Specjalnych (SOE) w Gibraltarze; w czerwcu 1942 r. liczyła ona 16 oficerów oraz 11 osób niższego personelu².

Polska Misja Morska została powołana zgodnie z rozkazem Naczelnego Wodza z 23 lipca 1942 r. Na jej czele stał kmdr por. Karol Durski-Trzasko³. Przybył on do Gibraltaru 10 sierpnia i przejął obowiązki szefa od kpt. Mariana Kadulskiego (Marian Krajewski)⁴, przebywającego w Gibraltarze od 1940 r.

Od listopada 1941 r. do marca 1942 r. w Gibraltarze przebywał inny oficer marynarki wojennej – por. Olgierd Koreywo. Przed wojną był on m.in. dowódcą ciężkiego kutra uzbrojonego „Nieuchwytny”. Do Wielkiej Brytanii dotarł w maju 1941 r. przez Związek Sowiecki, Japonię i Stany Zjednoczone Ameryki. Następnie przez kilka miesięcy służył na OORP „Piorun” i „Kujawiak”⁵.

¹ M. Bielak, *Ewakuacja żołnierzy polskich z Francji do Wielkiej Brytanii i Afryki Północnej w latach 1940–1941*, w: *Letnia szkoła historii najnowszej 2008. Referaty*, Warszawa 2009, s. 13–19.

² National Archives, CAB 301/51, SOE personel.

³ W. Pater, *Komandor Karol Trzasko-Durski (1894–1971)*, „Biuletyn Historyczny” (Gdynia) 1999, nr 16, s. 184–189.

⁴ Marian Józef Kadulski (1909–1998), kapitan WP (1939), w 1939 r. oficer broni podwodnej na ORP „Ryś”, w latach 1940–1942 w Gibraltarze, następnie zastępca dowódcy ORP „Błyskawica”, w latach 1945–1946 dowódca ORP „Garland”; odznaczony Krzyżem Walecznych, Medalem Morskim oraz Distinguished Service Order. Zob. R. Rybka, K. Stepan, *Awanse oficerskie w Wojsku Polskim 1935–1939*, Kraków 2003, s. 675; R. Rybka, K. Stepan, *Rocznik oficerski 1939. Stan na dzień 23 marca 1939*, Kraków 2006, s. 394, 906.

⁵ Olgierd Koreywo (1909–1977), po odejściu z Gibraltaru przez kilka miesięcy w 1943 r. był oficerem wachtowym na ORP „Dragon”, a następnie (1943–1945) kierownikiem kancelarii

Dnia 18 sierpnia 1942 r. szef misji wydał zarządzenie nr 1 przedstawiające organizację misji. Dwa oddziały morskie liczyły w sumie 2 oficerów, 18 podoficerów i marynarzy Marynarki Wojennej⁶. Personel lądowy tworzyli 2 oficerowie⁷. Personel misji został zaokrętowany na HMS „Araguana”.

Skład osobowy misji w pierwszym okresie jej funkcjonowania stanowili: por. Maciej Michałkiewicz (Michał Lukas)⁸, bosman Zygmunt Zawistowski, bosman Henryk Moszczyński, mat Antoni Kustoń, starsi marynarze: Władysław Siemiński, Edward Lewandowski, Henryk Olesiński, Władysław Łątka, a od 1 września także mat Aleksander Gutowski i mat Michał Sąsiadek.

W wykazie personelu sporządzonym 1 września 1942 r.⁹ poza wymienionymi występują: por. Jan Buchowski¹⁰, mat Grzegorz Tarnowski, starsi marynarze Kazimierz Stanisławski i Stanisław Chwastek, marynarze Sylwester Kurzawa i Franciszek Schlauberg. Porucznik Buchowski w Gibraltarze był co najmniej od grudnia 1941 r., gdyż w tym miesiącu dowodził nieudaną misją ewakuacyjną z okolic Casablanki, przeprowadzoną z udziałem kutra „Vega”. Wcześniej był wyznaczony na dowódcę operacji „Warden”, w której ramach statek obsadzony polskimi marynarzami miał w sierpniu 1941 r. zaatakować wrogie statki znajdujące się w porcie Las Palmas na Wyspach Kanaryjskich. Ostatecznie, wobec sprzeciwu brytyjskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych (Foreign Office), akcja została odwołana¹¹.

W Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie znajduje się notatka poświęcona Janowi Buchowskiemu. Czytamy w niej m.in.:

w Oddziale Gospodarczym Kierownictwa Marynarki Wojennej.

⁶ 15 I 1943 r. misja liczyła 3 oficerów oraz 15 podoficerów i marynarzy. Zob. W. Pater, *Ze studiów nad personelem Polskiej Marynarki Wojennej w latach 1939–1947*, „Biuletyn Historyczny” (Gdynia) 1999, nr 16, s. 61.

⁷ Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie (dalej – IPiMS), MAR A.V.10/13, Zarządzenie nr 1 z 18 VIII 1942 r.

⁸ Maciej Wiesław Michałkiewicz, ur. 19 II 1917 r., podporucznik marynarki (1937), w 1939 r. oficer sygnałowy na ORP „Grom”, w 1940 r. oficer nawigacyjny na niszczycielu „Ouragan”, następnie na ORP „Piorun”, w latach 1942–1944 w składzie Polskiej Misji Morskiej, w latach 1944–1945 oficer nawigacyjny na ORP „Conrad”; odznaczony Krzyżem Walecznych, srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami, Medalem Morskim oraz brytyjskim Distinguished Service Cross. Zob. R. Rybka, K. Stepan, *Rocznik oficerski 1939...*, s. 395, 905.

⁹ IPiMS, MAR A.V.10/13, Zarządzenie nr 4 z 1 IX 1942 r.

¹⁰ Jan Buchowski (1914–1943), kapitan (3 V 1943), w 1939 r. II oficer artylerii na ORP „Błyskawica”, od 1940 r. w Wydziale Wywiadu KMW, a następnie w oddziale specjalnym w Gibraltarze, od 6 I 1943 r. I oficer artylerii na ORP „Krakowiak”, zmarł tragicznie 12 IV 1943 r.; odznaczony Krzyżem Walecznych dwukrotnie, złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami (za *zastugi położone w czasie specjalnej tajnej akcji ewakuacyjnej na Morzu Śródziemnym w ciągu 1942*), Distinguished Service Order (za *wyjątkową odwagę przy wykonywaniu specjalnie niebezpiecznej akcji dywersyjnej na wybrzeżu obsadzonym przez npl. paźdz. i listopad 1942 r.*), Medalem Morskim dwukrotnie (1946). Zob. IPiMS, MAR A.V.12/2/4, Akta osobowe.

¹¹ Zob. W. Grabowski, *Aspekty wywiadowcze działalności Sekcji EU/P SOE*, w: *Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP. Z działalności Oddziału II SG WP*, t. 2, Łomianki 2012, s. 298.

Pracował w naszym O. II i dla władz brytyjskich, robiąc wypadły na Francję, pracując konspiracyjnie i dywersyjnie. Internowany był przez Hiszpanów i ledwo go wydostały władze polskie z brytyjskimi łącznikami. Za całą jego pracę tajną otrzymał właśnie odznaczenia i uznania i opinię na piśmie od Brytyjczyków¹². Porucznik marynarki Buchowski ukończył brytyjski specjalny kurs dywersyjny oraz kurs spadochronowy. W 1942 r. dowodził małą łodzią, którą co miesiąc przetrzucano kurierów i pocztę z francuskiego portu St. Raphaël do Gibraltaru¹³. Zginął tragicznie w Londynie 12 kwietnia 1943 r.

Już 18 września 1942 r. nastąpiły zmiany w składzie misji. Do Anglii zostali odesłani maci Gutowski i Sasiadek. Znacznie większe zmiany zaszły w październiku. Do Anglii zostali wówczas skierowani kpt. Kadulski oraz ppor. art. Zygmunt Gromnicki¹⁴, a obsadę misji wzmocnili: kpt. Stanisław Pohorecki (Stanisław Robert)¹⁵, bosmani Władysław Szopa¹⁶ i Jan Kołakowski, bosmanmat Józef Błaszka, mat Franciszek Imbirowski, starsi marynarze Leopold Mazurkiewicz, Czesław Zielonka i Szczepan Lota, a także marynarz Jerzy Czika¹⁷. W listopadzie 1942 r. do Anglii zostali odesłani: por. Buchowski, mat Tarnowski, st. mar. Stanisławski oraz marynarze Kurzawa i Schlauberg¹⁸. Do kolejnych zmian doszło w grudniu 1942 r. Do Anglii został odesłany st. mar. Chwastek, a kpt. łącz. Stanisław Żmitrowicz¹⁹ objął dowództwo „oddziału zbornego”²⁰.

W pierwszym miesiącu 1943 r. w Gibraltarze przebywali na leczeniu marynarze z ORP „Ślązak”: mat Czesław Woźniak i st. mar. Zygmunt Piotr Mierniczek. Podczas leczenia znajdowali się „na stanie gospodarczym” misji, po czym zostali

¹² IPiMS, A.9.Id/12, Notatka, 15 IV 1943.

¹³ G. Bennett, *Francja i Afryka Północna*, w: *Polsko-brytyjska współpraca wywiadowcza podczas II wojny światowej*, t. 1, *Ustalenia Polsko-Brytyjskiej Komisji Historycznej*, Warszawa 2004, s. 230; J. Pertek, *Wielkie dni małej floty*, wyd. 7, Poznań 1972, s. 377–378.

¹⁴ Zygmunt Włodzimierz Gromnicki (1911–1994), podporucznik rezerwy artylerii (1935), cichociemny zrzucony w Polsce z 9 na 10 IV 1944 r., oficer wywiadu w ekspozyturze „Lombard”, uczestnik Powstania Warszawskiego, więziony w latach 1952–1953. Zob. R. Rybka, K. Stepan, *Awanse oficerskie...*, s. 84; J. Tucholski, *Cichociemni*, wyd. 3, Warszawa 1988, s. 321.

¹⁵ Stanisław Pohorecki (1907–1995), porucznik (1934), w 1939 r. oficer flagowy Centrum Wyższkolenia Specjalistów Floty na Helu, w 1940 r. dowódca kompanii w batalionie szkolnym MW we Francji oraz dowódca trawlera „P-5”, następnie zastępca dowódcy patrolowca „CH-15” oraz zastępca dowódcy ORP „Kujawiak”. Po odwołaniu z Gibraltaru oficer nawigacyjny na ORP „Orkan”, a następnie referent w Wydziale Wywiadu Kierownictwa Marynarki Wojennej. R. Rybka, K. Stepan, *Rocznik oficerski 1939...*, s. 394, 908.

¹⁶ Władysław Szopa od października 1939 r. był w składzie Morskiej Eskadry Bombowej w Monfalcone, od 1940 r. w Wielkiej Brytanii służył w Marynarce Wojennej, m.in. na ORP „Conrad”, od 1947 r. w Polsce. Zob.: W. Grabowski, *1. Polska Morska Eskadra Bombowa w Monfalcone i Grignano*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2014, nr 40, s. 189–193.

¹⁷ IPiMS, MAR A.V.10/13, Zarządzenie nr 8 z 31 X 1942 r.

¹⁸ *Ibidem*, Zarządzenie nr 9 z 30 XI 1942 r.

¹⁹ Stanisław Władysław Żmitrowicz, ur. 18 XI 1904 r., kapitan łączności (1935), w 1939 r. dowódca stacji juza w Kwaterze Głównej MSWojsk. Zob. R. Rybka, K. Stepan, *Awanse oficerskie...*, s. 320; R. Rybka, K. Stepan, *Rocznik oficerski 1939...*, s. 265, 442 (tu nazwisko: Zmitrowicz).

²⁰ IPiMS, MAR A.V.10/13, Zarządzenie nr 10 z 31 XII 1942 r.

odesłani do Anglii. Na komendanta transportu wojskowego Polaków wyjeżdżających do Anglii został wyznaczony por. Kazimierz Józefkowicz²¹. Do Anglii został również odesłany kpt. Pohorecki.

Starszy bosman Moszczyński objął stanowisko p.o. dowódcy II Oddziału, a na stanowisko kancelisty misji wyznaczono szeregowego Nusena Welnera. Nastąpiła także zmiana na stanowisku dowódcy „oddziału zbornego”; został nim mjr Franciszek Ciniewicz²².

Na początku lutego 1943 r. grupa morska opuściła pokład HMS „Araguana” i została zakwaterowana w koszarach przy ul. Governors. Dowództwo „oddziału przejściowego” objął w tym miesiącu kpt. Kazimierz Szternal²³. Do Anglii został odesłany mat Kustoń²⁴.

W marcu 1943 r. skład misji powiększył się o ppor. Edmunda Tomeckiego²⁵ i plut. Stefana Słabczyńskiego, a 27 dnia tegoż miesiąca ppor. Ludwik Łubieński rozpoczął przyjmowanie obowiązków kierownika Ekspozytury Misji Morskiej w Gibraltarze²⁶. Ekspozytura rozpoczęła działalność 16 kwietnia 1943 r.

Polska Misja Morska w Gibraltarze zakończyła działalność 21 kwietnia 1943 r. i została przeniesiona do Algieru²⁷.

Po dokonaniu przeglądu spraw organizacyjnych warto przytoczyć przykłady działań podejmowanych przez misję. Jednym z najważniejszych zadań była ewakuacja żołnierzy wojsk alianckich z terenów Francji, a także Afryki Północnej. Według niepełnych danych, w okresie funkcjonowania Polskiej Misji Morskiej w Gibraltarze Polacy przeprowadzili 43 tajne operacje morskie, z których 10 było nieudanych. Zdołali wyewakuować z Afryki Północnej i Francji ponad 550 ludzi. Warto zauważyć, że działalność „polskich stateczków” na Morzu Śródziemnym

²¹ Kazimierz Jan Józefkowicz, ur. 6 III 1910 r., porucznik lotnictwa (1938), w 1939 r. w 21 eskadrze liniowej. Zob.: R. Rybka, K. Stepan, *Awanse oficerskie...*, s. 460; R. Rybka, K. Stepan, *Rocznik oficerski 1939...*, s. 217, 777.

²² IPiMS, MAR A.V.10/13, Zarządzenie nr 1 z 31 I 1943 r. Franciszek Ciniewicz, ur. 6 III 1897 r., major artylerii (1936), w 1939 r. wykładowca zwalczania broni pancerniej w Szkole Strzelców Artylerii. R. Rybka, K. Stepan, *Awanse oficerskie...*, s. 344; R. Rybka, K. Stepan, *Rocznik oficerski 1939...*, s. 164, 466.

²³ IPiMS, MAR A.V.10/13, Zarządzenie nr 2 z 4 II 1943 r. Kazimierz Szternal (1907–1981), kapitan piechoty (1939), w 1939 r. dowódca plutonu ppanc w Centralnej Szkole Podoficerów KÖP, dowódca kompanii w Samodzielnej Brygadzie Strzelców Podhalańskich pod Narwikiem, emigracyjny zrzucony z 30 IV na 1 V 1944 r., zastępca dowódcy pułku „Baszta”, po wojnie na emigracji. R. Rybka, K. Stepan, *Awanse oficerskie...*, s. 487; R. Rybka, K. Stepan, *Rocznik oficerski 1939...*, s. 67, 924; J. Tucholski, *op. cit.*, s. 423 (nota biograficzna).

²⁴ IPiMS, MAR A.V.10/13, Zarządzenie nr 3 z 28 II 1943 r.

²⁵ Edmund Tomecki, ur. 9 VIII 1910 r., podporucznik rezerwy piechoty (1935). Zob. R. Rybka, K. Stepan, *Awanse oficerskie...*, s. 112.

²⁶ IPiMS, MAR A.V.10/13, Zarządzenie nr 4 z 31 III 1943 r. Zob. Ł. Łubieński, *Ostatnie rozmowy śp. gen. Sikorskiego w Gibraltarze*, „Zeszyty Historyczne” (Paryż) 1983, z. 65, s. 95–104 – tu nieco myląca informacja o objęciu przez Ł. Łubieńskiego szefostwa Misji Morskiej, a nie – Ekspozytury Misji Morskiej.

²⁷ IPiMS, MAR A.V.10/13, Zarządzenie nr 5 z 30 IV 1943 r.

została dość szczegółowo opisana przez Brytyjczyka sir Francisa „Brooksa” Richardsa w wydanej przed laty fundamentalnej publikacji *Secret Flotillas*.

Od lipca 1941 r. do marca 1942 r. działalność Polaków skupiała się na zadaniach ewakuacyjnych. W tym czasie przeprowadzono 12 tajnych misji, z których 5 było nieudanych.

Pierwszą z nich opisał 28 lipca 1941 r. dowódca wyprawy kpt. Kadulski w mel-dunku²⁸ skierowanym do płk. dypl. Fryderyka Mally’ego²⁹. Operacja została przeprowadzona w dniach 18–25 lipca. Zamiast własnej łodzi rybackiej (feluka – nie była jeszcze gotowa) użyto do niej wypożyczonej motorówki portowej „Seagull”. Obsadę poza dowódcą stanowiło 3 Norwegów oraz ks. Hubert Misiuda³⁰. Kurs obrano na Casablankę, a następnie w pobliże Fdali – dogodne miejsce do lądowania wskazali Czesi. Próba wysadzenia na ląd ks. Misiudy nie powiodła się. 22 lipca przy ponownej próbie wysadzenia na ląd w pobliżu Habatu ksiądz odmówił zejścia z pokładu (przez cały czas chorował i prawie nic nie jadł).

Już po zakończeniu pierwszej wyprawy do Gibraltaru dotarł marynarz z „Sobieskiego” Siemienda, który został włączony do obsady „polskiego stateczku”. W kolejnej wyprawie planowano wysadzenie na wybrzeżu Maroka mjr. Brzozowskiego.

Kolejną podróż ewakuacyjną wstrzymał mjr Jan Wysoczański³¹, który zaproponował odczekanie 2 tygodni w celu zorientowania się w poczynaniach i reakcji władz francuskich. Druga operacja została przeprowadzona w dniach 4–8 sierpnia i dotyczyła miejsca określonego kryptonimem „Haddad” (kował). Zostało tam zgromadzonych 40 żołnierzy czekających na ewakuację od miesiąca; 13 zostało schwytanych przez żandarmerię. W wyprawie brał udział „młody Anglik”, który najpewniej należał do SOE lub SIS. Na plaży czekał kpt. Jan Roehr³² wraz z 27 żołnierzami, w tym 3 Czechami. Ewakuacja udała się, a wspomniany Anglik brał czynny udział przy „transportie” ludzi z plaży na stateczek.

²⁸ IPiMS, MAR A.V.10/9; B. Richards, *Secret Flotillas. The clandestine sea lines to France and French North Africa 1940–1944*, London 1996, s. 669.

²⁹ Płk Fryderyk Mally, jako attaché wojskowy w poselstwie RP w Lizbonie, nieoficjalnie kierował akcją ewakuacyjną żołnierzy polskich oraz specjalistów z przemysłu wojennego. Zob. J. S. Ciechanowski, *Półwysep Iberyjski*, w: *Polsko-brytyjska współpraca wywiadowcza...*, t. 1, s. 270. Hubert Misiuda (1909–1944), ksiądz (1937), pracował na misji na Cejlonie, od marca 1940 r. kapelan wojskowy we Francji, od 1942 r. w Samodzielnej Brygadzie Spadochronowej, uczestnik operacji „Market Garden” pod Arnhem, poległ z 25 na 26 IX 1944 r. Zob. M. Lysik, *Nieznani bohaterowie naszego miasta*, „Montes Tarnovicencis” 2007, nr 26.

³¹ Jan Wysoczański, ur. 29 IV 1897 r. we Lwowie, major saper (1938). Zob. R. Rybka, K. Stepan, *Awanse oficerskie...*, s. 426; *Polsko-brytyjska współpraca wywiadowcza...*, t. 2, *Wybór dokumentów*, oprac. J. S. Ciechanowski, Warszawa 2005, s. 115; R. Rybka, K. Stepan, *Rocznik oficerski 1939...*, s. 245, 418, 427.

³² Jan Roehr (John Royston), ur. 12 XII 1903 r. w Monasterzyskach, porucznik rezerwy piechoty (1939). R. Rybka, K. Stepan, *Awanse oficerskie...*, s. 638 (tu data ur. 8 XII 1903 r.); *Polsko-brytyjska współpraca wywiadowcza...*, t. 1, s. 264.

W trzeciej wyprawie do obsługi wypożyczonej łodzi rybackiej „Dogfish” poza dowódcą zostali zaangażowani: Siembieda (mechanik), aspirant Staggart (Czech, znający miejsce lądowania) oraz 2 Norwegów. Kapitan Kadulski tak opisywał ową łódź: *łódź rybacka, pokładowa, choć dość mała. Motor trzydziestokonny, oraz dodatkowo – żagle. Silnik zresztą stary (30 lat), a stan żagli pozostawiał wiele do życzenia*³³.

Wyprawa, która rozpoczęła się 17 sierpnia i trwała do 25 sierpnia, zakończyła się fiaskiem, ponieważ znający podobno doskonale miejsce lądowania Czech odmówił zejścia na ląd. Zdegustowany tym faktem kpt. Kadulski planował na następną wyprawę w dniach 30 sierpień–1 wrzesień zabranie aspiranta Kleybora, który odznaczył się już odwagą i był dobrym pływakiem³⁴.

W kolejnej wyprawie wzięli udział: Kadulski, Siembieda, 2 Norwegów, Kleybor i por. Killick³⁵ (z armii brytyjskiej). Po raz pierwszy załoga otrzymała uzbrojenie: pistolet maszynowy „Tommy gun” (Thompson), kbk oraz dwa pistolety. Operacja trwała od 30 sierpnia do 5 września, a miejsce spotkania wyznaczono w pobliżu Rabatu. Doszło wówczas do spotkania Kadulskiego z mjr. Wysoczańskim, kpt. Roehrem i por. Józefkowiczem. Zabrano 48 ludzi, w tym 4 Belgów. Wśród ewakuowanych była załoga statku „Oksywie” wraz z kapitanem Henrykiem Lipkowskim³⁶. Z powodu złej pogody łódź była zmuszona do zawinięcia do hiszpańskiego portu Tarifa. Po trudnych rozmowach z miejscowymi władzami po ewakuowanych przypłynęły 2 ścigacze brytyjskie z Gibraltaru, a „polska” łódź zakończyła podróż na holu. W sprawozdaniu kpt. Kadulski pisał m.in.: *Powrót nasz miał charakter wjazdu triumfalnego. Mimo mego niezwyklego stroju (rybackiego) i potrzeby zachowania pewnej dyskrecji zaczęły się powinszowania. Ludzi zabrano natychmiast na samochód i odwieziono do przygotowanych kwater*³⁷.

W piątej już, a jednocześnie ostatniej wyprawie ewakuacyjnej do Maroka (7–10 października), odbytej ponownie na pokładzie wypożyczonej łodzi „Dogfish”, wzięli udział: Kadulski, Siembieda (I mechanik), Filipkowski (II mechanik) oraz dwaj Norwegowie: Jensen i Eggum. Ponieważ starania o radiostację się nie powiodły, nie popłynął Czech, por. Riedel, planowany na radiotelegrafistę³⁸. Na wybrzeżu Maroka doszło do spotkania z Tadeuszem Wysockim (prokurent Banku Polskiego, a w Maroku gospodarz meliny dla oczekujących na ewakuację) i Belgiem Durieux („Maurice”) oraz z 13 „pasażerami”, w tym 3 Hiszpanami. Na morzu ewakuowanych przejął specjalnie w tym celu wysłany

³³ IPiMS, MAR A.V.10/9.

³⁴ *Ibidem*, Sprawozdanie z trzeciej wyprawy ewakuacyjnej, Gibraltar 27 VIII 1941 r.

³⁵ Zob. B. Richards, *op. cit.*, s. 394.

³⁶ Zob. J. Pertek, *Druga mała flota*, wyd. 4, Poznań 1983, s. 172.

³⁷ IPiMS, MAR A.V.10/9, Sprawozdanie z 4 wyprawy ewakuacyjnej do Afryki Franc., Gibraltar, 8 IX 1941 r.

³⁸ *Ibidem*, Sprawozdanie z 5 wyprawy ewakuacyjnej, Gibraltar, 13 X 1941 r.

trawler brytyjski. Ewakuowanymi Polakami byli: st. mar. Wysocki, bsm. Henryk Sut, mat Stanisław Berger-Jumkowski, mar. Roman Alaszewski, Tadeusz Gorak, Henryk Skulimowski, Bronisław Urba i aspirant Michał Busłowicz³⁹. Dwaj Belgowie to Julian van der Linden (student) oraz Ferdinand Zentnersfer (szlifierz diamentów). Najwięcej kłopotu było z 3 Hiszpanami (Carmon Garin, Millan Aguilar oraz Lt. Antonio Vera Hernandez), ponieważ Brytyjczycy, chcąc uniknąć nieporozumień z władzami hiszpańskimi, nakazywali ewakuację ograniczyć wyłącznie do osób z państw alianckich.

Kolejna, szósta wyprawa ewakuacyjna została skierowana do Algieru, do zatoki Mostaganem (Arzew). Miejsca załadunku określano kryptonimami „Dorula” (50 km na zachód od Oranu) i „Brzoza”. W wyprawie, odbytej w dniach 23–29 października ponownie na łodzi „Dogfish”, wzięli udział: Kadulski, Siembieda, Filipkowski, Norweg Eggum oraz ppor. Władysław Lisek⁴⁰. Pierwszy na lódź z brzegu dotarł wplaw ppor. Polański. Po spotkaniu z oficerami kierującymi ewakuacją zostawiono zapasy żywności, ewakuowano zaś mjr. Wysoczańskiego i kpt. Roehra; obaj ci oficerowie byli zagrożeni aresztowaniem przez władze francuskie, które oskarżały ich o potajemną ewakuację żołnierzy z Maroka.

Do siódmej wyprawy użyto ponownie motorówki „Seagull”⁴¹, a z jej pokładu ewakuowani mieli być przejęci przez trawler „Quarto”. Załogę trawlera uzupełniono polskim marynarzami, pływającymi wcześniej na „Oksywiu”. Pomysł wykorzystania trawlera „Quarto” nie został jednak zrealizowany, gdyż na trawlerze doszło do awarii. Motorówka odbiła od brzegu 1 listopada, zabrawszy prowiant i koce dla 150 ludzi. Do załogi w składzie: Kadulski, Siembieda, Filipkowski i Eggum dołączył Skulimowski (kucharz i pokładowy). Ponadto popłynął kpt. Roehr. Wyprawa nie powiodła się; na brzegu zastano licznych ludzi, którzy nie nadali umówionego znaku, załoga była więc przekonana o zasadzce. Jak się później okazało, do ewakuacji była przygotowana prawie 200-osobowa grupa. Niestety, 2 listopada władze francuskie urządziły „polowanie z psami” na ukrywających się zbiegów⁴².

³⁹ Michał Busłowicz (1912–1944), w 1939 r. w składzie 77 pp, po ewakuacji do Wielkiej Brytanii cichociemny, zrzucony z 16 na 17 II 1943 r. w Polsce, przydzielony do Komendy Obszaru AK Białystok, uczestnik Powstania Warszawskiego, po upadku powstania więziony w obozach jenieckich, zamordowany podczas próby ucieczki. Zob. J. Tucholski, *op. cit.*, s. 302; K. A. Tochman, *Słownik biograficzny cichociemnych*, t. 2, wyd. 2, Zwierzyniec–Rzeszów 2007, s. 38–39.

⁴⁰ IPiMS, MAR A.V.10/9, 6 wyprawa ewakuacyjna – sprawozdanie, Gibraltar, 8 XI 1941 r. Drugi Norweg, Jensen, został zwolniony za pijaństwo. Władysław Lisek, ur. 1 VI 1913 r., podporucznik piechoty (1937), w 1939 r. dowódca plutonu w 33 pp. Zob. R. Rybka, K. Stepan, *Awanse oficerskie...*, s. 24; R. Rybka, K. Stepan, *Rocznik oficerski 1939...*, s. 109, 587.

⁴¹ IPiMS, MAR A.V.10/9, 7 wyprawa ewakuacyjna – sprawozdanie, Gibraltar, 9 XI 1941 r. Remontowana od dłuższego czasu „polska” łódź „Seawolf” ponownie okazała się nie gotowa. Dodajmy, że remontowali ją robotnicy hiszpańscy zatrudnieni w „arsenale” gibraltarskim.

⁴² Zob. T. Kostuch, *Podwójna pętla. Wspomnienia cichociemnego*, Warszawa 1988, s. 176–178.

W kolejną wyprawę kuter „Dogfish” wyruszył 18 listopada 1941 r. Podjęcie ewakuowanych miało nastąpić w punkcie oznaczonym kryptonimem „Zorra” – na zachód od Oranu, w pobliżu latarni Falcon. W wyprawie wziął udział aspirant Busłowicz, wysłany na brzeg w roli łącznika do nawiązania kontaktu z Polakami, względnie z Hiszpanem (p. E.). Do Gibraltaru kuter powrócił 25 listopada; na jego pokładzie znajdowali się dwaj ewakuowani: ppor. Gromnicki i oficer jugosłowiańskiej marynarki handlowej Branco Nekic⁴³.

Dziewiąta wyprawa, ponownie na „Dogfishu”, podjęta na wyraźne żądanie kpt. Stanisława Szewalskiego⁴⁴, rozpoczęła się 13 grudnia. W rejsie uczestniczył ppor. Gromnicki, przewidziany do wysadzenia na ląd jako łącznik⁴⁵. Do Gibraltaru „Dogfish” powrócił 18 grudnia, przywożąc na pokładzie 5 ewakuowanych oficerów.

W grudniu 1941 r. por. Jan Buchowski dowodził operacją SOE w rejonie Casablanki⁴⁶; operacja ta, przeprowadzona z udziałem kutra „Vega”, zakończyła się fiaskiem.

Do kolejnej operacji wyruszył „Dogfish” (nie udało się doprowadzić do użytku „Seawolfa” – MFV 2034) 8 stycznia 1942 r. Załogę tym razem uzupełnił brytyjski sierż. Guildler, który miał wypróbować specjalny aparat radiowy⁴⁷. Powrót do bazy nastąpił 23 stycznia, a sama wyprawa obfitowała w niebezpieczne spotkania zarówno z Francuzami, jak i z Hiszpanami.

Jedenasta wyprawa kpt. Kadulskiego, ponownie na „Dogfishu”, przeprowadzona 22 marca 1942 r. w okolicach Oranu, zakończyła się niepowodzeniem. W tym rejsie brał udział również por. Buchowski⁴⁸.

Od kwietnia 1942 r. coraz więcej uwagi poświęcano współpracy z Brytyjczykami i pomagano w przerzucaniu, głównie do Francji, agentów wywiadu (SIS) albo Kierownictwa Operacji Specjalnych (SOE). Warto wspomnieć o ostatecznie niezrealizowanej operacji „Lafitte”, przygotowywanej przez Sekcję EU/P SOE. Jej celem była ewakuacja jak największej liczby Polaków z południowej Francji i Hiszpanii. Pułkownik Ronald Hazell⁴⁹, szef sekcji

⁴³ IPiMS, MAR A.V.10/9, Sprawozdanie z 8 wyprawy ewakuacyjnej, Gibraltar, 4 I 1942 r.

⁴⁴ Stanisław Szewalski (1902–1984), kapitan artylerii, aktywnie uczestniczył w akcji ewakuacyjnej, m.in. kierował placówką w Oranie. Zob.: *Polsko-brytyjska współpraca wywiadowcza* ..., t. 2, s. 169; R. Rybka, K. Stepan, *Rocznik oficerski 1939...*, s. 170, 763; M. Z. Rygor Słowikowski, *W tajnej służbie. Jak polski wywiad dał Aliantom zwycięstwo w Afryce Północnej*, Poznań 2011, s. 288–289.

⁴⁵ IPiMS, MAR A.V.10/9, Sprawozdanie z 9 wyprawy ewakuacyjnej, Gibraltar, 29 I 1942 r.

⁴⁶ B. Richards, *op. cit.*, s. 671.

⁴⁷ IPiMS, MAR A.V.10/9, Sprawozdanie z 10 wyprawy ewakuacyjnej, Gibraltar, 1 II 1942 r.

⁴⁸ B. Richards, *op. cit.*, s. 672.

⁴⁹ Ronald Hazell, ur. 11 X 1901 r. w Northampton, oficer Intelligence Corps, w latach 1929–1931 makler w Warszawie, 1936–1939 makler w Gdyni, 1931–1939 należał do Polskiego Stowarzyszenia Maklerów, 1936–1939 wicekonsul brytyjski w Gdyni, 25 VIII 1939 r. powołany do służby czynnej, przydzielony do misji gen. A. Cartona, 17 IX ewakuowany do Rumunii, od kwietnia 1940 r. w specjalnej misji na Bałkanach wysłany przez gen. Gubbinsa, do Anglii

w latach 1941–1944, miał ją przeprowadzić jako pierwszy oficer statku handlowego. Wszystkie przygotowania zostały ukończone, ale wobec zmiany sytuacji we Francji (zajęcie przez Niemców w listopadzie 1942 r. strefy nieokupowanej) oraz trudności dyplomatycznych w Hiszpanii akcja została odwołana⁵⁰.

Dwunasta wyprawa (operacja „Jasmine”), tym razem już na „Seawolfie”, odbyła się w dniach 14–27 kwietnia 1942 r. Załogę kutra stanowili: kpt. Kadulski, mat Ernest Gorzelok, st. mar. Stanisławski (radio i pokład), st. mar. Chwastek (pokład), asyst. Siembieda (I mech.), mar. Kurzawa (smarownik). Na pokładzie było też 3 „pasażerów” oraz por. Roehr. „Pasażerami” byli agenci brytyjscy, których miano wysadzić w rejonie Antibes (pod Cannes). Celem wyprawy była Francja⁵¹. W nocy z 18 na 19 kwietnia na spotkaniu w Port Miou z asp. Chciukiem ustalono ewakuację 60 ludzi w Port Veau w nocy z 22 na 23 kwietnia. 22 kwietnia w zatoce La Napoule wysadzono na ląd 3 agentów brytyjskich wraz z bagażem, a po zapadnięciu nocy, zgodnie z umową, zabrano na pokład 41 ludzi; por. Roehr pozostał we Francji. Do Gibraltaru kuter powrócił 27 kwietnia.

Również 14 kwietnia 1942 r. rozpoczęła się podróż ewakuacyjna kutra „Dogfish”, którym dowodził por. Buchowski. Celem wyprawy (operacja „Orkan”) było przywiezienie 4 oficerów oraz pozyskanie cennych informacji z Algieru. Obsadę kutra stanowili polscy marynarze, a w wyprawie wziął udział ppor. Gromnicki⁵².

Kolejna wyprawa (operacja „Mimosa”) została przeprowadzona w dniach 5–21 maja 1942 r. Załogę „Seawolfa” stanowili: kpt. Kadulski, asyst. Siembieda (I mech.), mat Tarnawski (II mech.), mar. Kurzawa (smarownik), mat Zimny (sternik), st. mar. Chwastek (pokład, ster), st. mar. Stanisławski (radio, ster) i mat Gorzelok. 10 maja z zatoki Veau zabrano 31 ludzi. Na spotkaniu z por. Roehrem i rtm. Jerzym Iwaszkiewiczem ustalono dalsze plany ewakuacyjne. Następnego dnia na pełnym morzu ewakuowani przeszli na inny statek. Wraz z nimi zostali odesłani por. Roehr i mat Zimny. Następnie „Seawolf”, którego obsadę wzmocnił por. Józef Biczysko, udał się w okolice Antibes, gdzie wysadził 3 agentów SOE (Denis Rake „Justin”, Charles Hayes, Jean van Haellebroucq). W drodze powrotnej zabrano na pokład 10 osób⁵³.

wrócił w lutym 1941 r. Zob. IPiMS, A.9.Ib/1, poz. 59.

⁵⁰ M.R.D. Foot, *SOE in France. An Account of the Work of the British Special Operations Executive in France 1940–1944*, Londyn–Portland 2004, s. 66, 185 – tu krytyczna ocena całej akcji dostarczenia ponad 500 t materiałów do południowej Francji oraz masowej ewakuacji Polaków. Zob. W. Grabowski, *op. cit.*, s. 298–299.

⁵¹ IPiMS, MAR A.V.10/9, Sprawozdanie z 12 podróży ewakuacyjnej (14–27 IV 1942 r.), Gibraltar, 25 V 1942 r.; B. Richards, *op. cit.*, s. 672.

⁵² IPiMS, MAR A.V.10/9, Sprawozdanie z wyprawy ewakuacyjnej 12A, Gibraltar, 29 V 1942 r.; B. Richards, *op. cit.*, s. 672.

⁵³ IPiMS, MAR A.V.10/9, Sprawozdanie z 13 wyprawy ewakuacyjnej (do Francji, 5–21 V 1942), Gibraltar, 27 V 1942 r.; B. Richards, *op. cit.*, s. 673.

23 maja „Dogfish” pod dowództwem por. Buchowskiego przeprowadził ewakuację 30 ludzi z okolic Casablanki⁵⁴.

4 czerwca 1942 r. „Seawolf” wyruszył na kolejną, 14 już wyprawę ewakuacyjną (operacje „Goblin”, „Sardine”, i „Lucalite”). 9 czerwca udało się przyjąć na pokład tylko 3 ludzi, władze francuskie bowiem rozproszyły 82 uciekinierów zgromadzonych przez mjr. dypl. Włodzimierza Mizgier-Chojnackiego („Hugo”)⁵⁵ i oczekujących na ewakuację od nocy z 7 na 8 czerwca, aresztując ok. 20 z nich. Ewakuowane osoby przekazano na pełnym morzu na inny statek, a na pokład przyjęto 3 agentów brytyjskich. Dwóch agentów SOE (Alan Jickell „Gustave”⁵⁶ i Gilles) wysadzono w okolicach Antibes (operacja „Goblin”). Nie doczekano się na agenta, który miał być ewakuowany z Francji. Trzeci agent SOE (Ted Coppin „Oliver”) został wysadzony w Cap d’Ail. 14 czerwca zabrano z Envau 62 ludzi, wśród których był dr Tomaszewski. Na morzu ewakuowanych przejął brytyjski kontrtorpedowiec⁵⁷.

W kolejnej, 15 wyprawie ewakuacyjnej (7–26 lipca 1942) uczestniczyła załoga w znacznie zmienionym składzie. Tworzyli ją: dowódca kpt. Kadulski (Krajewski), mat Tarnawski, st. mar. Stanisławski, st. mar. Chwastek, mar. Schlauberg (kucharz), Estończyk Kreeman, Hiszpan Garcia oraz Anglik sierż. Potter (radio). Realizowano operacje SOE: „Lucile”, „Mandarin”, „Peppertree”. Jako pasażera zabrano agenta Alvasta, ewakuowanego dwie wyprawy wcześniej, a teraz wracającego do Francji na żądanie mjr. Chojnackiego. W nocy z 13 na 14 lipca podjęto z brzegu Port Veau 3 agentów brytyjskich (w tym kobietę), a wysadzona na ląd wspomnianego agenta Alvasa. Następnej nocy zaokrętowano 52 Polaków; 17 lipca zostali oni przejęci na morzu przez inny statek, a na pokład „Seawolfa” weszło 6 agentów, którzy mieli być przetrzuceni do Francji. Tej samej nocy (z 17 na 18 lipca) wysadzono na ląd 4 agentów SOE (Richard H. Heslop „Mahogany”, „Xavier”⁵⁸; Robert Leroy „Buckthorn”, „Louis”; Lt Krumhorn „Mangrove” i Capt Barnard). 21 lipca podjęto z brzegu rodzinę agenta (kobieta z dwojgiem dzieci), która nie zdążyła na miejsce spotkania 14 lipca. Następnego dnia przyjęto na pokład 53 „pasażerów”, których po 2 dniach (24 lipca) przejął na morzu inny statek⁵⁹.

⁵⁴ B. Richards, *op. cit.*, s. 673.

⁵⁵ *Polsko-brytyjska współpraca wywiadowcza...*, t. 2, s. 150; M. Z. Rygor Słowikowski, *op. cit.*, s. 74, 90, 98–99, 503–504.

⁵⁶ P. Tillet, *Tentative of History of In/exfiltrations into/from France during WWII from 1940 to 1945*, www.plan-sussex-1944.net/anglais/pdf/infiltrations_into_france.pdf - HISTORY OF WWII INFILTRATIONS INTO FRANCE-rev77-09072014, s. 26.

⁵⁷ IPiMS, MAR A.V.10/9, Sprawozdanie z 14 wyprawy ewakuacyjnej (do południowej Francji; 4–19 VI 1942), Gibraltar, 28 VI 1942 r.

⁵⁸ Zob. R. Heslop, *Xavier. The Famous British Agent's Dramatic Account of his work in the French Resistance*, Londyn 1970.

⁵⁹ IPiMS, MAR A.V.10/9, Sprawozdanie z 15 podróży ewakuacyjnej (do południowej Francji

Wyprawę tę częściowo opisał we wspomnieniach ewakuowany wówczas Franciszek Lichnowski, późniejszy zastępca dowódcy 3 baonu spadochronowego. Czytamy w nich m.in.: *Po dwu nieudanych próbach (podejmowanych – red.) na przeźrzeniu dwu lat, do trzech razy sztuka! I tak 13 lipca 1942 r. z marynarką w ręku, bez krawata, czekam na brzegu morza pod m. Chassis, niedaleko Marsylii. (...) Dobrze po północy zaczął się ruch, do brzegu doплыł dość duży kuter rybacki (...) Po przerzuconej desce rozpoczęło się ładowanie pasażerów; kto dostał się pierwszy, zniknął w małej szalupie (? – red.), reszta zajmowała miejsca na pokładzie kutra. Załadowanie odbywało się sprawnie i szybko; wciągnięto na pokład deskę, po czym kuter odpychany wiosłami oddalił się od brzegu*⁶⁰. W nocy z 17 na 18 lipca Lichnowski wraz z innymi pasażerami został przeniesiony na inny statek (prawdopodobnie był to HMS „Tarana”). Tak to wspominał: *Nadeszła noc z dnia 17 na 18 lipca, czyli (...) piąta naszej podróży (...) około północy zobaczyliśmy miganie świateł sygnalizujących w naszym kierunku. Na tle nieba można było zauważyć sylwetkę okrętu zbliżającego się ku nam. (...) Kuter podплыł do wysokiej ściany (burty – red.) okrętu przy słabym świetle księżyca. Z góry zaświecił reflektor, zarzucono linę, nasz motor już przestał pracować, spuszczone drabinki linowe i po nich wspinaliśmy się na pokład. W tym samym czasie z drugiego końca opuszczono na linach nowe zaopatrzenie i paliwo do kutra*⁶¹.

Kolejna wyprawa odbyła się w dniach 8–13 sierpnia 1942 r.; obsada kutra nie uległa zmianie. Z powodu awarii silnika zadanie dostarczenia materiałów wybuchowych do Francji nie zostało jednak wykonane⁶².

Przed kolejną wyprawą doszło do rozmów z dwoma oficerami brytyjskimi: kpt. C. B. Osbornem i kpt. F. A. Slocumem; uzgadniano terminy operacji polskich i brytyjskich. Zarówno terminy, jak i miejsca operacji „Titania”, „Orlando”, „Mullet” były kilkakrotnie zmieniane. Doszło też do zmian w składzie załogi: przybyli por. Maciej Michałkiewicz (Michał Lukas) i ppor. Tom H. Maxted, który po praktyce u Polaków miał objąć dowództwo kutra brytyjskiego (dowodził później MGB 180 na Adriatyku). 11 września kpt. Kadulski otrzymał od kpt. Osborne’a rozkaz operacyjny, w którym wymieniono następujące planowane operacje:

- „Falstaff”, 17 września, wysadzenie 2 agentów (kobieta i mężczyzna) w zatoce Ciotat;
- „Orlando”, 18 września, wysadzenie radiooperatora oraz zabranie ważnych materiałów w zatoce Sormiou;
- „Mullet”, 18 września, zabranie 2 osób z portu Veau;
- „Nectarine I”, 19 września, operacja polska, zabranie jeńców z Sormiou;

7–26 VII 1942), Gibraltar 31 VII 1942 r.; B. Richards, *op. cit.*, s. 674.

⁶⁰ F. S. Lichnowski, *Z Francji przez Gibraltar do Szkocji*, „Spadochron” 1992, nr 2–3, s. 6. W cytowanym tekście poprawiono interpunkcję i uwspółcześiono pisownię – red.

⁶¹ *Ibidem*, s. 7.

⁶² IPIMS, MAR A.V.10/9, Sprawozdanie z 16 podróży ewakuacyjnej (przerwanej) (8–13 VIII 1942), Gibraltar, 8 IX 1942 r.

- „Nectraïne II”, 20 września, operacja polska, zabranie jeńców z Sormiou;
- „Titania”, 21 września, zabranie 15 ludzi z rejonu na południe od Narbonne⁶³.

11 września po długotrwałych debatach i przygotowaniach kuter wyruszył w morze. Następnego dnia w celach szkoleniowych, w odległości 50, 60 i 100 mil od portu, wypuszczono 3 pary gołębi pocztowych; do bazy nie doleciał tylko jeden. 17 września wysadzono 2 agentów (kobieta i mężczyzna) niedaleko Ciotat. Następnego dnia wysadzono jednego agenta w fiordzie Morgiou. Odebrano też tam materiały (zegarki i stopery dla RAF). Następnie wysadzono 2 agentów w fiordzie Veau. 19 września zabrano 28 Polaków i 3 Anglików z okolic Sormiou. Kolejnej nocy zabrano jeszcze 25 Polaków. Dwa dni później, 21 września, wykonano operację „Titania” – przy ujściu rzeki Tet zabrano 25 byłych jeńców wojennych; byli wśród nich lotnicy RAF, Francuzi, Czeszka oraz Rosjanin. W związku z przeładowaniem łodzi 83 ludźmi (54 Polaków, 23 Brytyjczyków, 4 Francuzów, Czeszka i Rosjanin) 23 września „pasażerów” przekazano na pokład statku „Minna”. Do Gibraltaru kuter powrócił 26 września⁶⁴.

Oprócz Mariana Kadulskiego tajnymi misjami z Gibraltaru dowodzili także inni polscy oficerowie. 23 września kolejną taką misję odbył por. Jan Buchowski. 2 października w zatoce La Napoule wysadzono 3 ludzi; oprócz 2 agentów był wśród nich gen. Juliusz Kleeberg⁶⁵. 3 października zabrano 4 agentów z Cap Aguilon, a wysadzono 2 agentów. W nocy z 4 na 5 października wyładowano przywiezione materiały. Do Gibraltaru kuter powrócił 10 października⁶⁶. W operacjach „Chub 1” i „Wachtman 2” wysadzono 4 agentów. Byli to: Pierre Julitte, John Goldsmith („Valentin”), Sidney Jones („Elie”) oraz Fergus Chalmers Wright („Chalk”)⁶⁷.

Porucznik Lukas dowodził wyprawą (operacja „Rosalind”), która została przeprowadzona od 30 września do 16 października 1942 r. Poza nim załogę „Seawolfa” stanowili wówczas: Lt. Long, S/Lt. Maxsted, mat Tarnowski, Łątka, mar. Kurzawa, Kustoń, st. mar. Stanisławski, st. mar. Chwastek, Olesiński, Siemiński i P/O Bates. Celem operacji było dostarczenie angielskiej poczty

⁶³ *Ibidem*, Wyciąg z rozkazu operacyjnego dla „Seawolfa”; B. Richards, *op. cit.*, s. 676.

⁶⁴ IPIMS, MAR A.V.10/9, Sprawozdanie z 17 podróży ewakuacyjnej (do Francji, 11–26 IX), Gibraltar, 6 X 1942 r.

⁶⁵ Zob. *Sprawozdanie z działalności dowództwa Wojska Polskiego we Francji w okresie 1940–1943 (maj)*, „Najnowsze Dzieje Polski” 1965, t. 9, s. 143–182.

⁶⁶ IPIMS, MAR A.V.10/9, Sprawozdanie z podróży.

⁶⁷ Fergus Chalmers Wright, ur. 10 VIII 1903 r., przedwojenny urzędnik Ligii Narodów oraz wykładowca na Uniwersytecie Londyńskim, od jesieni 1939 r. pracownik poselstwa brytyjskiego w Stambule, od marca 1942 r. w Political Warfare Executive (PWE), z ramienia tej organizacji wysłany we wrześniu 1942 r. do Francji, powrócił do Londynu w lipcu 1943 r., na początku 1944 r. wysłany na inspekcję do polskiej organizacji konspiracyjnej we Francji („Monika”), pracował w Sekcji EU/P SOE, zrzucony na spadochronie z 1 na 2 IX 1944 r. w Ardenach, współpracował z Polakami we Francji (SPU ME 22 SOE), 19 IV 1945 r. odznaczony Orderem Wojskowym Virtuti Militari V klasy. Zob.: W. Grabowski, *op. cit.*, s. 267–268; W. J. M. Mackenzie, *The Secret History of SOE: The Special Operations Executive 1940–1945*, Londyn 2002, s. 579–580.

organizacyjnej do Francji oraz ewakuowanie 35 Brytyjczyków. Kuter dotarł do okolic ujścia rzeki Tet już 6 października, ale oczekujących na ewakuację ludzi udało się odnaleźć dopiero 12 września. Ostatecznie ewakuowano 34 Brytyjczyków, Polaka – ks. Józefa Myrdę⁶⁸, a także oficera francuskiej marynarki handlowej. Wyładowano też przywiezioną pocztę⁶⁹.

Coraz więcej czasu zajmowały polskim marynarzom operacje brytyjskie. Celem kolejnej wyprawy (25 listopada–10 grudnia 1942 r.) było wykonanie operacji „Ladybird”, „Wasp”, „Melpomene” i „Cricket”. Niestety, z powodu złej pogody, a także braku umówionych sygnałów na brzegu żadnej z nich nie udało się wykonać⁷⁰.

Dowódcą kolejnej misji, przeprowadzonej 20 grudnia 1942 r. z udziałem kutra „Seadog”, był kpt. Stanisław Robert. Oprócz niego załogę tworzyli: st. bsm. Moszczyński, st. mar. Siemiński, Olesiński, mar. Czika, st. mar. Lota, bsm. Szopa (radio), bsmt J. Błaszak (I mech.), st. mar. Lewandowski i Łątka (masz.). Radiostację pożyczono z „Seawolfa”, gdyż własna została oddana do naprawy. Zadanie polegało na podjęciu ludzi w 3 różnych punktach francuskiego wybrzeża (jeden z nich był położony 6 mil na zachód od Nicei). Niestety, żadna z tych operacji się nie powiodła. 4 stycznia „Seadog” uzupełnił paliwo na morzu podczas spotkania z HMS „Tarana”, a następnego dnia zawinął do portu w Gibraltarze. W sprawozdaniu z wyprawy kpt. Robert postulował wykonywanie operacji albo przez większy kuter, albo też przez okręt podwodny. Sugerował ponadto, że czas potrzebny na wykonanie zadań o 30% skróciłoby przeniesienie bazy tajnych operacji do Afryki⁷¹.

Od 16 stycznia do 7 lutego 1943 r. trwała wyprawa „Seawolfa”, dowodzonego przez por. Lukasa (operacja „Ladybird”). Poza dowódcą załogę stanowili: bsm. Kołakowski (I mech.), Łątka, Zielonka (masz.), mat Kustoń, Olesiński, Mazurkiewicz, Czika, mat Imbirowski (radio), Lota (kucharz). Pierwszym etapem operacji był Algier, który osiągnięto 19 stycznia. Do 22 stycznia trwała naprawa silnika „Seawolfa”; pomimo jej nieskuteczności kpt. C. B. Osborne (Senior Officer, North African Flotilla) podjął decyzję o kontynuowaniu misji. Ostatecznie naprawa silnika została zakończona w Algierze 26 stycznia. Jeszcze tego samego dnia kuter opuścił port. Celem misji „Ladybird I” było zabranie 6 ludzi i cennego materiału oraz dostarczenie 2 skrzyń wyposażenia do miejsca odległego o 3,5 mili na południowy zachód od St. Raphaël. W operacji „Ladybird II”, przeprowadzonej 30 stycznia, ponownie próbowano wykonać zadanie. Niestety, obie próby były nieudane. 3 lutego kuter powrócił do Algieru, a następnie popłynął do Gibraltar⁷².

⁶⁸ Józef Myrda (1915–1969), ksiądz (od 1940 r.), przebywał we Francji, od 1942 r. kapelan w Wojsku Polskim w Wielkiej Brytanii; odznaczony Krzyżem Walecznych. Zob. www.encyklo.pl.

⁶⁹ IPIiMS, MAR A.V.10/9, Sprawozdanie z podróży.

⁷⁰ *Ibidem*, „Seawolf” – sprawozdanie z podróży, Gibraltar, 21 XII 1942 r.; B. Richards, *op. cit.*, s. 678–679.

⁷¹ *Ibidem*, Sprawozdanie z podróży „Seadog”, Gibraltar, 10 I 1943 r.

⁷² *Ibidem*, Sprawozdanie z podróży, Gibraltar, 29 II 1943 r.

Zestawienie działań morskich

Data	Rejon operacji	Zadanie	Kryptonim operacji	Typ operacji
30 VI 1942	w pobliżu Cap d'Antibes		„Nettle Tree”	morska SOE, feluka „Seadog” – por. Buchowski; zabranie 1 agenta (Auguste Floiras „Albert”)
30 VII 1942	Cap d'Antibes	wysadzenie 4 agentów (Nicholas Bodington, Henri Frager „Paul”, Harry Despaigne „Richard”, Yvonne Rudellat „Jacqueline”)	„Sassafras”	morska SIS, feluka „Seadog” – por. Buchowski
31 VIII 1942	Agay Harbour	1 kobieta-agent (Valentine Charlet „Christiane”)	„Watchman”	morska SOE, feluka „Seadog” – por. Buchowski; zabranie 8 agentów
2 IX 1942	Agay Harbour		„Vagrant”	morska SIS; feluka „Seadog” – por. Buchowski; zabranie 14 agentów
3 IX 1942			„Kummel”	morska SOE, feluka „Seadog” – por. Buchowski; ewakuacja 5 osób
4 IX 1942	Okolice Narbonne	wysadzenie 1 agenta (Jean Marie Regmier „Porthos”)	„Leda II”	morska SIS, feluka „Seadog” – por. Buchowski; zabranie 6 agentów
17 IX 1942	Ciotat	1 mężczyzna, 1 kobieta	„Falstaff”	morska; feluka „Seawolf” – kpt. Kadulski (Krajewski)

Data	Rejon operacji	Zadanie	Kryptonim operacji	Typ operacji
18 IX 1942	Sormiou/ Morgiou	1 agent	„Orlando”/ „Mullet”	morska; feluka „Seawolf” – kpt. Kadulski (Krajewski); zabranie 2 agentów z Veau
z 19 na 20 IX 1942	Sormiou		„Nectarine I”/ „Nectarine II”	morska; feluka „Seawolf” – kpt. Kadulski (Krajewski); ewakuacja Polaków
21 IX 1942	na południe od Narbonne		„Titania”	morska; feluka „Seawolf” – kpt. Kadulski (Krajewski); ewakuacja 15 osób
29 IX 1942	okolice La Napoule	wysadzenie 7 ludzi	„Watchman 2”	morska SOE, feluka „Seadog” – por. Buchowski; zabranie 4 ludzi
z 29 na 30 IX 1942	okolice La Napoule	wysadzenie gen. Juliusza Kleeberga	„Silkworm”	polska, morska; feluka „Seadog” – por. Buchowski
30 IX, 1 X 1942	okolice Agay	wysadzenie 1 agenta	„Chub”	morska SOE; feluka „Seadog” – por. Buchowski; zabranie 6 agentów
12 X 1942	Okolice Perpignan	wylądowanie poczty	„Rosalind”	morska; „Seawolf” – por. Lukas; zabranie 36 byłych jeńców brytyjskich

Data	Rejon operacji	Zadanie	Kryptonim operacji	Typ operacji
3 XI 1942	Port Miou	wysadzenie 3 kobiet i 2 mężczyzn (George Starr „Hilaire”; Marcus Bloom „Urban”, „Bishop”; Mary Herbert „Claudie”; Marie Therese Le Chene „Adele”; Odette Hallowes-Sansom „Lise”)	„Watchman 3”	morska SOE, feluka „Seadog” – por. Buchowski; zabranie 3 ludzi
3 XI 1942		wysadzenie 1 osoby	„Overgrow”	morska SOE, feluka „Seadog” – por. Buchowski;
3 XI 1942		wysadzenie 2 ludzi	„Dubonnet”	morska SOE, feluka „Seadog” – por. Buchowski
3 XI 1942		wysadzenie 1 agenta z radiostacją (Tom Groome)	„Portia”	morska SIS i MI9, feluka „Seadog” – por. Buchowski
4 XI 1942		wyładowanie materiałów i poczty	„Ladybird”	SIS; feluka „Seadog” – por. Buchowski
5/6 IV 1943	Korsyka	1 agent – odmówił zejścia na ląd	„Caterpillar I”	morska; feluka „Seawolf” – por. Lukas; z Algieru; nieudana

Źródło: Zestawienie własne na podstawie SPP, t. A.2.6, Feluka „Sea Dog”, rozkazy operacyjne z 1942 r.

Misja Morska w Algierze (kwiecień–grudzień 1943 r.)

W kwietniu 1943 r. Polska Misja Morska została przeniesiona z Gibraltaru do Algieru. Pod koniec maja 1943 r. zostali odesłani do Anglii: st. bsm. Moszczyński, bosmani Szopa i Kołakowski, mat Imbirowski, bsmt Józef Błaszczak, starsi marynarze: Siemiński, Olesiński, Łątka, Zielonka, Mazurkiewicz i Lota, oraz mar. Czika. Starszy marynarz Lewandowski, przebywający wówczas w szpitalu, miał dołączyć do kolegów po zakończeniu leczenia⁷³.

⁷³ *Ibidem*, MAR A.V.10/13, Zarządzenie nr 6 z 31 V 1943 r. Wyjechał E. Lewandowski do Anglii 28 VI 1943 r.

1 czerwca 1943 r. skład personalny misji został uzupełniony o 9 ludzi. Byli to: bosmanmaci Emil Mołdrzyk i Józef Choduń, mat Jan Ziaja, starsi marynarze: Alfons Mikołajczak, Stefan Osiński, Ryszard Sekunda, Stanisław Fabisiak i Wacław Kwik, a także mar. Marian Jaszczyński⁷⁴.

W październiku 1943 r. kmdr Durski-Trzasko został wyznaczony przez szefa Kierownictwa Marynarki Wojennej na stanowisko starszego oficera Marynarki Wojennej na Morze Śródziemne. W tymże miesiącu ze składu misji odeszli: Mołdrzyk, Kwik (kuchnia) i Jaszczyński (radio)⁷⁵.

Niektóre operacje przeprowadzone z Algieru

Celem wyprawy „Seawolfa” (operacja „Caterpillar I”), przeprowadzonej od 2 do 10 kwietnia 1943 r. z bazy w Agierze i dowodzonej przez por. Lukasa, było wysadzenie agenta na Korsyce. Następnej nocy, w zależności od rozwoju sytuacji, miano zabrać agenta z powrotem lub wysadzić na ląd kolejnego agenta. Niestety, misja zakończyła się fiaskiem. Przyczyny tego były dwie: po pierwsze godzinna obserwacja wybrzeża pozwalała stwierdzić, że jest ono pilnowane przez nieprzyjaciela, po drugie zaś, agent odmówił wysadzenia na ląd w miejscu innym niż zaplanowane. W tej sytuacji por. Lukas podjął decyzję o powrocie do bazy; 10 kwietnia o godz. 18.30 kuter zacumował do burty HMS „Sidi Ifni” w Algierze⁷⁶.

W sierpniu 1943 r. przeprowadzono podobnie nieudaną operację „Greengage”. Jej celem było wysadzenie agenta z radiostacją na Sardynii. „Seawolf” wyruszył z Beme 27 sierpnia, a po trzech dniach, 30 sierpnia, nie wykonawszy zadania powrócił do zatoki DeVie w Bons. W operacji po raz pierwszy popłynęła nowa załoga, którą stanowili: por. Lukas, bsm. Choduń, Władysław Cicio, Sekunda, Mołdrzyk, Osiński, Jaszczyński, Ziaja (radio)⁷⁷.

Operację „Greengage” ponowiono w dniach 3–6 września 1943 r. Zamierzano wysadzić agenta z radiostacją na północno-zachodnim wybrzeżu Sardynii. Również ta próba, z powodu złej pogody, zakończyła się niepowodzeniem⁷⁸.

W kolejnej misji „Seawolf” popłynął celem wykonania operacji „Steelon”. Wyprawa trwała od 16 do 26 września 1943 r. Celem misji było dostarczenie ładunku na zachodnie wybrzeże Korsyki (zatoka Porto). Po dłuższym poszukiwaniu zacumowano wreszcie 23 września w porcie Ajaccio, gdzie wyładowano

⁷⁴ *Ibidem*, Zarządzenie nr 7 z 30 VI 1943 r.

⁷⁵ *Ibidem*, Zarządzenie nr 8 z 31 X 1943 r.

⁷⁶ *Ibidem*, MAR A.V.10/9, Sprawozdanie z podróży „Seawolfa”, Algier, 9 V 1943 r.; B. Richards, *op. cit.*, s. 682.

⁷⁷ IPiMS, MAR A.V.10/9, Sprawozdanie z podróży „Seawolfa” od 27 VIII 1943 do 30 VIII 1943, Bone, 2 IX 1943.

⁷⁸ *Ibidem*, Sprawozdanie z podróży „Seawolfa” od 3 do 6 IX 1943, Bone, 7 IX 1943 r.

przywiezione zaopatrzenie. 26 września kuter zacumował do burty HMS „Sidi Ifni” w Algierze⁷⁹.

Misja Morska w Bari (styczeń–sierpień 1944 r.)

W styczniu 1944 r. z polskiego kutra, będącego w dyspozycji misji, został wyokrętowany i odesłany do Anglii st. mar. Cicio⁸⁰. Obsada polskiego kutra w lutym 1944 r. przedstawiała się następująco: dowódca por. Lukas, zastępca dowódcy bsmt Choduń, mat Ziaja, starsi marynarze: Mikołajczak, Sekunda, Osiński i Fabisiak⁸¹.

W kwietniu 1944 r. załogę tę uzupełnili marynarze przybyli z Anglii. Byli to: maci Henryk Grzywacz (radio) i Edmund Andrzej Chyc (motorzysta), st. mar. Marian Pietrzycki (motorzysta), a także marynarze Józef Burnas (podsluch) i Władysław Kuczera (kucharz)⁸². Na początku maja 1944 r. do dyspozycji Komendy Uzupełnień Floty został skierowany bsm. Zygmunt Zawistowski⁸³, a pod koniec czerwca w skład misji wszedł kpt. Roman Kowalik⁸⁴. 15 lipca 1944 r. dowództwo polskiego kutra objął przybyły z Londynu kpt. Stanisław Kince⁸⁵, a pod koniec lipca został wyokrętowany i odesłany do Anglii mar. Kuczera⁸⁶.

Z dniem 1 września 1944 r. wyokrętowani zostali z polskiego kutra: kpt. Kince, kpt. Lukas, bsmt Choduń, maci Chyc, Grzywacz i Ziaja, starsi

⁷⁹ *Ibidem*, Sprawozdanie z podróży „Seawolfa” od 16 IX do 26 IX 1943 r., Algier, 29 IX 1943 r.; B. Richards, *op. cit.*, s. 685.

⁸⁰ IPiMS, MAR A.V.10/13, Zarządzenie nr 1 z 31 I 1944 r.

⁸¹ *Ibidem*, Zarządzenie nr 2 z 29 II 1944 r.

⁸² *Ibidem*, Zarządzenie nr 3 z 4 IV 1944 r.

⁸³ *Ibidem*, Zarządzenie nr 4 z 6 V 1944 r.

⁸⁴ *Ibidem*, Zarządzenie nr 5 z 1 VII 1944 r. Roman Kowalik (Cpt Black, Marek Radlin, „Czarny”, „Hanka”, „Kowal”), ur. 9 VIII 1897 r., od 1926 r. urzędnik Konsulatu Generalnego w Zagrzebiu, w 1939 r. zajmował się w Zagrzebiu ewakuacją, następnie w konspiracji polskiej w Jugosławii, kierował placówką w Splicie, 22 XII 1942 r. przybył do Rzymu, celem uzgodnienia dalszej działalności z Maciejem Loretem, w styczniu 1943 r. przybył do W. Brytanii, zaprzysiężony 10 IX 1943 r. jako *wysłannik rządu polskiego*, planowano jego wysłanie do Jugosławii, gdzie oprócz zadań zleconych przez Wydział Ewakuacji MON, miał zorganizować drogi łączności na Węgry i Słowację dla MSW, od 28 VI 1944 r. w składzie Polskiej Misji Morskiej w Bari, z dniem 1 IX 1944 r. przeniesiony do dyspozycji dowódcy Bazy Oddziału Specjalnego, w Bazie „Capri” objął stanowisko oficera do spraw ewakuacji oraz referat Jugosławii i Albanii, ukończył kurs spadochronowy 20 I–5 II 1945 r. w m. Gioia we Włoszech (znak spadochronowy 0327/2082), zrzucony w północnych Włoszech 9 IV 1945 r. Zob. *Ibidem*, MAR. A.V.10/13; A.9.Ib/1; J. Tucholski, *Spadochroniarze*, Warszawa 1991, s. 152, 162, 163, 230; W. Grabowski, *op. cit.*, s. 278–279, 304.

⁸⁵ Stanisław Jan Jerzy Kince (1914–1981), podporucznik marynarki (1937), w 1939 r. dowódca grupy kutrów uzbrojonych we Flotyli Pińskiej, w latach 1939–1940 II oficer broni podwodnych na ORP „Grom”, w 1940 r. na niszczycielu „Ouragan”, w latach 1940–1942 na ORP „Piorun”, w latach 1942–1944 na ORP „Błyskawica”, w 1944 r. na ORP „Burza”, w latach 1945–1947 referent w Wydziale Personalnym KMW. Zob.: R. Rybka, K. Stepan, *Awanse oficerskie...*, s. 265; R. Rybka, K. Stepan, *Rocznik oficerski 1939...*, s. 395, 910; Studium Polski Podziemnej w Londynie (dalej – SPP), t. A.2.3.5.1.5, k. 102, Depesza Durskiego z 17 VII 1944 r.

⁸⁶ IPiMS, MAR A.V.10/13, Zarządzenie nr 6 z 1 VIII 1944 r.

marynarze Pietrzycki, Osiński, Mikołajczak, Sekunda i Fabisiak, a także mar. Burnas. Tego samego dnia kpt. Kowalik został oddany do dyspozycji dowódcy Bazy Oddziału Specjalnego⁸⁷.

W bazie „Capri” kpt. Kowalik („Czarny”, „Kowal”) objął stanowisko oficera do spraw ewakuacji oraz referat Jugosławii i Albanii⁸⁸. Baza została rozwiązana w kwietniu 1945 r.

Przykładowe operacje

Po przeniesieniu polskiego kutra z Algieru do Molfetty okazało się, że jest on mniej przydatny do służby na Adriatyku; potrzebny był stateczek typowy dla tego akwenu. Problem pomogło rozwiązać kierownictwo African Coastal Flotilla (SOACF), które oddało do dyspozycji Polaków zarekwirowany przez władze angielskie kuter „Seaflower” (MFV 2041). Był on dwa razy większy od „Seawolfa”; wyposażony w niemiecki silnik miał zasięg działania ok. 2000 mil morskich⁸⁹. Od 20 do 25 grudnia 1943 r. operacje SIS o kryptonimach „Cheery” i „Mayfly” przeprowadzał por. Lukas z pokładu „Seafloвера” i „Seagianta”. W podróż zabrano oficera towarzyszącego i 3 agentów, których miano wysadzić na południe od Pesaro (między Fano a Pesaro). 21 grudnia „Seaflower” wszedł do portu Molfetta, gdzie por. Lukas otrzymał polecenie przeniesienia się na „Seagianta”. 23 grudnia udało się wysadzić agentów na brzegu w okolicach Cesanatico. Powrót do portu Molfetta nastąpił 25 grudnia⁹⁰.

Kolejna wyprawa por. Lukasa odbyła się w dniach 17–24 stycznia 1944 r. Tym razem w operacji (kryptonimy: „Windy” i „Brillant”) użyto kutrów „Seaflower” (skład załogi: por. Lukas, K. G. Hawkes, Osiński, Sekunda, Choduń, J. Fryirs, Mikołajczak, H. G. Howels⁹¹) i „Seastar”. Z portu Termoli 18 stycznia podjęto oficera towarzyszącego i 2 „pasażerów”. 22 stycznia wysadzono 2 osoby na brzeg w okolicach Fano; jolka, którą płynęli nie wróciła. Operacja zakończyła się 24 stycznia powrotem do portu Molfetta. W trakcie operacji „Brillant” utracono kontakt z Sekundą i Mikołajczakiem, którzy zostali na lądzie; zostali odnalezieni dzięki SOE w pobliżu Ankony, pod Macerata. Ostatecznie 20 kwietnia 1944 r. obaj zostali przewiezieni do portu Ortona na pokładzie brytyjskiego kutra BT 84⁹².

⁸⁷ *Ibidem*, Zarządzenie nr 7 z 1 IX 1944 r.

⁸⁸ J. Tucholski, *Spadochroniarze...*, s. 152.

⁸⁹ IPIMS, MAR A.V.10/9, Pismo por. M. Lukasa do szefa PMM w Bari, Molfetta, 26 III 1944 r.

⁹⁰ *Ibidem*, Pismo M. Lukasa do szefa Polskiej Misji Morskiej w Bari, Molfetta, 23 III 1944 r. Zob. B. Richards, *Secret Flotillas*, t. 2, *Clandestine Sea Operations in the Mediterranean, North Africa and the Adriatic 1940–1944*, Barnsley 2013, s. 390.

⁹¹ IPIMS, MAR A.V.10/9, Pismo M. Lukasa do szefa PMM w Bari, Molfetta, 23 III 1944 r. Zob. B. Richards, *Secret Flotillas...*, t. 2, s. 391–392.

⁹² IPIMS, MAR A.V.10/9, Sprawozdanie z pobytu w części okupowanej Włoch od 22 I do 20 IV 1944 r., Molfetta, 1 VI 1944 r.

W dniach 28–31 stycznia 1944 r. „Seaflower”, dowodzony przez por. Lukasa, wykonywał operację „Formulation”. Jej celem było wysadzenie żołnierzy SAS (Special Air Service) w rejonie na południe od Pesaro; 29 stycznia dwaj żołnierze SAS odpłynęli kajakiem w stronę brzegu. W tym rejsie oprócz dowódcy załogę polskiego kutra stanowili: Fabisiak, Osiński, J. D. L. Baldwin, Choduń, R. Law oraz Ziaja⁹³.

Kolejna wyprawa „Seaflowera” została przeprowadzona w dniach 15–18 marca 1944 r. Pierwszy jej etap obejmował przejście z Molfetty do Barletty. Tutaj przyjęto na pokład oficera towarzyszącego i jednego „pasażera” (operacja „Equality”). 16 marca, po dotarciu o godz. 19 na miejsce lądowania w okolicach Fano, wysłano na brzeg jolkę z pasażerem. Po kilku godzinach poszukiwań, o godz. 2.00 w nocy 17 marca jolkę odnaleziono, po czym ponownie wysłano ją na brzeg, tym razem skutecznie. Załogę kutra, oprócz por. Lukasa, stanowili: Lt. R. S. Walker (praktykant), J. R. Harland, R. Boag, Fabisiak, Osiński, Choduń, J. Vezey i Ziaja⁹⁴.

Od 20 do 23 kwietnia „Seaflower” brał udział w nieudanej operacji MI9⁹⁵ o kryptonimie „Wishful”. Jej celem było przejście na morzu kutra z 40 jeńcami wojennymi w okolicach Chioggia. Do spotkania z kutrem nie doszło. Już po powrocie do bazy por. Lukas dowiedział się, że z powodu trudności „na lądzie” operacja została odwołana i ma być powtórzona w nocy z 29 na 30 kwietnia. Oprócz dowódcy załogę polskiego kutra stanowili: Fabisiak, Osiński, Burnas, Choduń, Chyc, Pietrzycki, Grzywacz i Kuczera⁹⁶.

Z uwagi na braki w obsadzie 4 jednostek, którymi dysponowała African Coastal Flotilla (Adriatyk), polscy marynarze byli wypożyczani czasowo na inne kutry. Również załoga „Seaflower” korzystała z czasowych uzupełnień marynarzami brytyjskimi. W czerwcu 1944 r. mat Henryk Grzywacz został wypożyczony na „Seahawk” (MFV 2029) w operacji „Astrolabe II” (wysadzenie mjr. Vladimira Peniakoffa „Popskiego” w okolicy Tenna). W innej operacji st. mar. Marian Pietrzycki zasilił załogę MFV „Yankee”.

Warto odnotować przerzucenie w tym czasie (w nocy z 16 na 17 czerwca 1944 r.) w operacji morskiej do Grecji ppor. Aleksandra Domaszewicza („Cykoria”, „Lauda”). Przydzielony do brytyjskiej misji „Renovation”, został 18 sierpnia ewakuowany do Włoch, również w ramach operacji morskiej.

⁹³ *Ibidem*, Pismo M. Lukasa do szefa PMM w Bari, Molfetta, 26 III 1944 r. Zob. B. Richards, *Secret Flotillas...*, t. 2, s. 392 – tu mowa o operacji „Formulate”, którą przeprowadzono z pokładu „Seagiant”.

⁹⁴ IPiMS, MAR A.V.10/9, Pismo M. Lukasa do szefa PMM w Bari, Molfetta, 23 III 1944 r. Zob. B. Richards, *Secret Flotillas...*, t. 2, s. 394 – tu mowa o przeprowadzeniu operacji z pokładu „Seahawk”.

⁹⁵ Zob. M. R. D. Foot, J. M. Langley, *MI9. The British secret service that fostered escape and evasion 1939–1945 and its American counterpart*, Londyn 1979.

⁹⁶ IPiMS, MAR A.V.10/9, Pismo M. Lukasa do szefa PMM, Molfetta, 27 IV 1944 r. Zob. B. Richards, *Secret Flotillas...*, t. 2, s. 397.

Najprawdopodobniej jednak w obu wypadkach oba rejsy odbył na pokładach jednostek brytyjskich.

Polska Misja Morska została zlikwidowana z dniem 1 września 1944 r. Kuter oddano władzom brytyjskim, a załogę odesłano do Polish Naval Barracks w Davenport; samochody misji zostały przekazane bazie „Capri”⁹⁷.

Dziś, z perspektywy przeszło 70. lat likwidacja Polskiej Misji Morskiej wydaje się przedwczesna. Wydłużenie jej działania o kilka miesięcy służyłoby zwiększeniu aktywności Polaków na Bałkanach i we Włoszech w końcowym okresie wojny. Wszak cały czas była aktualna ewakuacja Polaków z Bałkanów (w tym tych, którzy zostali wcieleni do wojska niemieckiego) oraz budowa dróg łączności do Polski⁹⁸. Przemawia za tym także ukazany w poniższym zestawieniu znaczący udział Polaków w tajnych operacjach na tamtym terenie już po likwidacji PMM.

Tabela 2

Działania specjalne z udziałem Polaków po likwidacji PMM

Data	Imię i nazwisko	Typ operacji	Rejon lądowania	Uwagi
z 11 na 12 IX 1944	ppor. Stanisław Lukas (Cpt. Long)	morska	Kreta	placówka „Stranger” na wschodzie Krety; opuścił Grecję 12 III 1945 r.
20 IX 1944	ppor. Michał Makowski (Cpt. Benn, „Andrzej 2”, „Tomek 2”, „Michał Michcik”)	morska	Korfu	placówka „Edes” na południe od Janiny; opuścił Grecję 12 (17?) XII 1944 r.
z 24 na 25 [26] IX 1944	ppor. Jerzy Skolimowski (Cpt. George Deen, George Skolly)	skok spadochronowy	Grecja; pod Neokhoralion koło Karditsy	opuścił Grecję 9 XII 1944 r.; zmarł 12 II 1985 r. w Londynie

⁹⁷ SPP, t. A.2.3.5.1.5, k. 154, Depesza „Warty” do „Elby” z 5 VIII 1944 r.

⁹⁸ Zob. W. Mercik, *Próby zorganizowania oddziałów polskich na Bałkanach (Relacja osobista – Londyn, wrzesień 1948)*, „Zeszyty Historyczne” (Paryż) 2002, z. 139, s. 99–160; z. 140, s. 117–172; z. 141, s. 161–176.

Data	Imię i nazwisko	Typ operacji	Rejon lądowania	Uwagi
wrzesień 1944	ppor. Leon Gradowski (Michael Lis, „Michał”, „Lis”)	skok spadochronowy	Włochy, koło Bolonii	wg Leona Gradowskiego (relacja w posiadaniu rodziny). Zmarł 8 VIII 1994 r. we Francji
z 5 na 6 X 1944	por. Aleksander Ihnatowicz (Alex, „Ataman”, „Słonka”, „Turbina”)	skok spadochronowy	Włochy Północne; pod Udine	
17 X 1944	kpt. Edward Sojka (Cpt. Edward Soyker, „Miedza”)	przerzucony samolotem	Ateny	opuścił Grecję 23 II 1945 r.
25 X 1944	ppor. Jerzy Lisowski (Cpt. George Fox, „Rosa 2”)	skok spadochronowy	Grecja; pod Larissą	w placówce „Hellada”, opuścił Grecję w 1945 r.
z 25 na 26 X 1944	ppor. Antoni Zaleski (Cpt. Anthony Glen, „Giewont 2”, „Sten”)	morska	Prevez	opuścił Grecję 9 XII 1944 r.
10 XI 1944	ppor. Kazimierz Szantyr (Cpt. Kenneth Lake, „Oczeret 2”, „Kostrzyca 2”)	przerzucony samolotem	pod Almiras	opuścił Grecję 6 (9) XII 1944 r.
XI 1944	kpt. Stanisław Mitko („Esem”, „Wilczur”)	przerzucony samolotem	Grecja	
z 19 na 20 XII 1944	kpt. Władysław Buryń (Cpt. Walter Burns, „Komar”)	skok spadochronowy	Włochy Północne; pod Biella na północ od Turynu	dołączył do brytyjsko-włoskiej misji „Cherokee” ⁹⁹ ; w lutym 1945 r. przeszedł z Włoch do Francji; pracował dla M.I.9; 10 III 1945 r. ranny w wypadku samochodowym

⁹⁹ Zob. D. Stafford, *Mission accomplished. SOE and Italy 1943–1945*, Londyn 2011.

Data	Imię i nazwisko	Typ operacji	Rejon lądowania	Uwagi
z 29 na 30 III 1945	por. A. Ihnatowicz	skok spadochronowy	Włochy Pół- nocne; pod Bielą	współpraca z bry- tyjską misją „North Piedmont” (dca mjr W. S. Readhead)
9 (2?) IV 1945	sierz. Tadeusz Brogowski („Ga- ląż”, „Róg”); kpt. Roman Kowalik (Marek Radlin, Cpt. Black, „Czar- ny”, „Kowal”); por. Henryk Średnia- wa-Saganowski („Huss”, „Ibis”)	skok spadochronowy	Włochy Pół- nocne, okolice Turyngu	operacja „Winkle”, której celem było or- ganizowanie dezercji Polaków z wojska niemieckiego
17 IV 1945	ppor. Aleksander Domaszewicz („Aleksander”, „Cykoria”, „Lau- da”)	skok spadochronowy	Włochy, pod Biella	istnieją kontrower- sje wokół tej misji; zmarł w 1962 r.

Źródło: Zestawienie własne na podstawie źródeł archiwalnych.

SUMMARY

Waldemar Grabowski, Polish Naval Mission in the Mediterranean during World War II

The Polish Naval Mission, active in 1942–1944 in the Mediterranean, changed its location several times: Gibraltar (1942–1943), Algiers (1943) and finally Bari in Italy (1944). It was commanded by Cdr Karol Durski-Trzasko. In the first period its action was focused on the evacuation of soldiers of the Allied armies from France and North Africa. There was a close cooperation with the British. Boats used for covert operations played the main role in the evacuation. The evacuation activity was a continuation of the trips undertaken since at least July 1941 by crews of boats („Dogfish”, „Seagull”, „Seawolf”) commanded by Polish officers: Capt. Marian Kadulski (Krajewski) and Lt Jan Buchowski. Subsequently, covert operations were conducted in co-operation with the

Special Operations Executive (SOE) and the Secret Intelligence Service (SIS, MI6), and in Italy also in agreement with the SAS. Subsequent years saw changes of both the boats („Seadog”, „Seaflower”) and their commanders (Capt. Stanisław Pohorecki, Lt Michał Lukas, Capt. Stanisław Kince). This activity has been described most extensively (which does not mean completely) by Sir Richard Brooks in his fundamental work *Secret Flotillas*.

РЕЗЮМЕ

Вальдемар Грабовски, Польская морская миссия в районе Средиземного моря во время II мировой войны

Польская морская миссия действующая в 1942–1944 гг. в бассейне Средиземного моря неоднократно меняла место своей дислокации: Гибралтар (1942–1943), Алжир (1943) и наконец Бари в Италии (1944). Командиром миссии был командор поручик Кароль Дурски-Тшаско. На первом этапе деятельности миссия в тесном сотрудничестве с британцами занималась эвакуацией солдат союзных армий из Франции и северной Африки. Главную роль в эвакуации сыграли используемые в секретных операциях катера. Эвакуационная деятельность была продолжением рейсов проводимых уже с июля 1941 г. экипажами катеров („Dogfish”, „Seagull”, „Seawolf”) под командованием польских офицеров: капитана Мариана Кадульского (Краевского) и поручика Яна Буховского. В дальнейшем были проводимы секретные операции по договоренности с Special Operation Executive (SOE) i Secret Intelligence Service (SIS, MI6), а в Италии, также, согласованные с SAS. В более поздний период менялись катера („Seadog”, „Seaflower”) и их командиры (капитан Станислав Похорецки, поручик Михал Люкас капитан Станислав Кинце). Эта деятельность наиболее обширно, но не исчерпывающе, была описана Ричардом Бруксом в фундаментальной работе *Secret Flotillas*.